

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

○

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

●

שופטים

(חלק יט — שיחה ב)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ואחת לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלכותי שיחות

שבוע פרשת שופטים, ל מנחם-אב — ו' אלול, ה'תשפ"א (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2021

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

שופטים ב

מה ה' היתרו של הרמב"ם עצמו לגור במצרים, וכן – בכלל – בענין ריבוי קהילות ישראל כו' שהיו שם כנודע].

וצריך להבין: בנוגע לאיסור חיתון עם מצרי (עד דור שלישי) פסק הרמב"ם: "כשעלה סנחריב מלך אשור בלבד כל האומות ועירבם זה בזה והגלה אותם ממקומם, ואלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם .. הואיל ונתערבו .. הותר הכל שכל הפורש מהן להתגייר חזקתו שפירש מן הרוב".

וא"כ, כיון שמצרים בזמן הזה היא ארצם של "אנשים אחרים" שאינם מבני המצריים דאז, מדוע נוהג גם בזמן הזה האיסור, "לשוב למצרים"?

כפתור ופרח פ"ה** רדב"ז הל' מלכים שם. ועוד. וראה ברכ"י לשו"ע אה"ע ס"ד (בתחילתו וש"ת חיים שאל ח"א סצ"א. וש"נ לכמה ספרים). שד"ח כללים יו"ד כלל מו.

(7) תצא כג, ח"ט.

(8) הל' איסור"ב ספ"ב. ע"פ תוספתא קדושין פ"ה, ו. ודלא כדעת הרא"ש יבמות פ"ה ס"ד (וראה בה"ג הובא בתוד"ה מנימין יבמות עו, ב. תוד"ה מנימין סוטה ט, א. יראים וסמ"ג שבהערה 6. ועוד) ע"פ תוספתא ידים פ"ב, ת. ראה בכ"ז טושו"ע אה"ע ס"ד ס"י ובנ"כ שם.

גם מ"ש ביראים דהאיסור הוא רק "בדרך הזה" – לא נזכר חילוק זה ברמב"ם. וראה רדב"ז הל' מלכים שם. (בד"מ אה"ע שם מביא ממרדכי סוף הערך ד, כ"כ הרמב"ם (חילוק הני"ל). אבל במרדכי לפנינו: רבינו אליעזר מומיץ. ואולי כצ"ל גם בד"מ שם. ויש לברר בדפוסים הקודמים). (** ושם: שכשהרמב"ם ז"ל ה' חותם שמו כו' ה' מסיים הכותב העובר בכל יום ג' לאין כו'.

א. מן הפסוק (בפרשתנו¹) "ולא ישיב את העם מצרימה גו' וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" למדנו² שיש איסור לחזור ולהתיישב (להשתקע³) במצרים, ויתר על כן – בלשון חז"ל⁴: "בג' מקומות הזהירה תורה שלא לשוב ארץ מצרים וכו'".

הרמב"ם בספרו היד החזקה⁵ הביא להלכה את האיסור לגור במצרים (והביא מאמר חז"ל "בג' מקומות הזהירה תורה וכו'"); ומשמע מסתימת לשונו שהאיסור נוהג גם בזמן הזה [ולכן מצינו במפרשים ריבוי שקו"ט

(1) יז, טז.

(2) ראה סוכה נא, ב. חינוך מצוה תק. סהמ"צ דהרמב"ם מל"ת מו (אלא שהביאו ג"כ מחז"ל דלקמן "בג' מקומות כו'"). וברמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ז מקדים הכתוב דפרשתנו לב' הכתובים דפ' בשלח (יד, יג) ותבוא (כת, סח), ומשנה מלשון חז"ל וסדרם בכתוב. ובמנין המצות שבריש ספר היד מביא רק הכתוב דפרשתנו. וראה חדא"ג סוכה שם. ביאור הרי"פ פערלא לטהמ"צ רס"ג מל"ת רלה (רנו, ג ואילך).

(3) רמב"ם שם ה"ח. ע"פ ירושלמי סנהדרין (ס"פ חלק).

(4) ירושלמי סוכה פ"ה ה"א. מכילתא בשלח שם. פתיחתא דאסת"ר ג.

(5) הל' מלכים שם ה"ז.

(6) ראה יראים ס"י שט (שג). סמ"ג מל"ת רכז. הגמ"י הל' מלכים שם. ריטב"א יומא לת, א.

(* ביראים וסמ"ג שם כ' דאין להתיר מטעם דסנחריב בלבד כו' כי קיי"ל דמצרים לא נתבלבל – אבל ברמב"ם מפורש דגם מצרים נתבלבל כדלקמן בפנים. וראה ברכ"י וש"ת חיים שאל שם (אלא שמו"מ קשה לתרץ כן הנהגת הרמב"ם, כי מסתימת לשונו משמע, שהאיסור הוא גם בה"ה, ככרפנים).

פי בית דין, לפי שע"י כיבוש כזה נעשית ארץ מצרים, כארץ ישראל כו' לכל דבר¹³, היינו שהכיבוש פועל שינוי במהותה של הארץ¹⁴, ולכן בטל האיסור להשתקע שם¹⁵.

אבל אין זה מחוור, שכן בספר המצוות כתב הרמב"ם¹⁶ שטעם האיסור הוא „שלא נלמוד ממעשיהם¹⁷ וכו'“, והיינו ממעשי (האנשים) המצריים שבארץ מצרים¹⁸; ולטעם זה ודאי צריך ביאור – מפני מה נוהג האיסור גם בזמן הזה, אחר ש„אלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם“?

ועוד: אם מצד הטעם דארץ מגדלת – הרי אפילו כשהמציאות ד„נלמד ממעשיהם“ אינה אפשרית, ע"ד הזמן

(13) רמב"ם הל' מלכים שם ה"ו. וראה מנ"ח שם.

(14) וע"ד ארץ ישראל גופא – ארץ כנען, שמעשיהם של הכנענים מקולקלים מכל העמים כו' (תו"כ אחרי ית, ג), שמשווה אותה הכתוב בזה למצרים, ובשניהם אומר: כמעשה ארץ מצרים גו' וכמעשה ארץ כנען גו' לא תעשון, וע"י הכיבוש נשתנה כו'.

(15) ועפ"ז מובן מ"ש הרמב"ם „ויראה לי" – אף שבירושלמי (סנהדרין שם) מפורש „חוזר את .. לכבוש את הארץ" – כי המפורש בירושלמי הוא שמותר לילך שם לכבוש את הארץ אבל לא להשתקע שם (ע"ד ההיתר ד„לסחורה לפרקמטיא"), משא"כ ע"י כיבוש שע"י מלך ישראל ע"פ ב"ד שמשנה מהות הארץ, מותר להשתקע שם.

עפ"ז יש לבאר גם בטעם האריז"ל באיסור לשוב למצרים (פ"ח ש"ח פ"ג. ס' הליקוטים ר"פ תצא ועוד) – דבכ"ז לסחורה מותר ובכיבוש ע"י מלך כו' מותר.

(16) מל"ת מו.

(17) בתרגום העליר וקאפח: (מכפירתם).

(18) וראה חינוך שם. ועוד.

ב. לכאורה הי' אפשר לתרץ (כמו שכתבו כמה מפרשים⁹) שאיסור הישיבה במצרים אינו בגלל האנשים המצריים אשר שם, אלא מצד הארץ עצמה, ארץ מצרים (היינו אפילו כשמצרים אינה אלא הארץ, כיון שאין בה עוד מבני עם מצרים)¹⁰.

וכן מוכח גם מפסק הרמב"ם, ונוסף על זה – מלשונו, בהלכה שאחרי זה¹¹: „ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין שהיא מותרת, ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשי' מקולקליו יותר מכל הארצות; ומשמע שהאיסור הוא „מפני שמעשי' של „ארץ" מצרים, ולא שמעשיהם¹² של עכו"ם) מקולקליו", על דרך מאמר חז"ל¹² „יש מעינות שמגדליו כו' ויש שטופין בזמה". ולכן, כל זמן שהיא „ביד עכו"ם" – אפילו אינה ביד מצרים – הנה „מעשי' מקולקליו" ואסור להתיישב בה.

ובזה מובן גם טעם ההלכה, שההיתר להתיישב בארץ מצרים הוא דוקא אם כבשה „מלך ישראל על

(9) ראה בארוכה ברכ"י ושו"ת חיים שאל שם.

(10) ראה מנ"ח מצוה תק.

(11) ה"ח.

(12) ודלא כבסהמ"צ שלו – הובא לקמן

בפנים –

וידוע: א) שאינו דומה כלל דיוק הרמב"ם בלשונו בס' יד החזקה להדיוק כבסהמ"צ, ב) בחילוק שבין ב' הספרים הלכה כיד החזקה (ראה רמב"ם בהקדמתו לסהמ"צ. יד מלאכי כללי הרמב"ם סכ"ג, ג) סהמ"צ נכתב בל' ערבי, ולא בכל המקומות יש לדייק ולסמוך על דיוק לשון המעתיק – וכדמוכח ג"כ מריבוי החילוקים שבין המעתיקים.

(12*) במדבר פ"כ, כב.

המצרי פורש בפועל ("עקר", "אזיל") מביתו (ואז חל הכלל "כל דפריש וכו'"), ובין חיתון באופן דלא אזיל מביתו, ואז דינו "קבוע – כמחצה על מחצה דמי" (על דרך שמצינו בענין שבדוגמתו – במס' כתובות²², כביאור רש"י²³ והתוס'²⁴ שם, שדין "כל דפריש כו'" הוא דוקא כשהבועל פורש מביתו)?

בפשטות יש לומר שטעם הדבר הוא, כיון שבעת הגיור מוכרח הגר לפרוש מביתו (כדברי הלבוש "אותו שמתגייר הרי הוא פורש מהם") – אבל אין זה מספיק, כי בנדון דידן לא סגי בזה שיפרוש מביתו, אלא עליו לפרוש מכל ארץ מצרים – ובהקדים:

ד. איתא בגמרא ביבמות²⁵: "עובד כוכבים שקידש בזמן הזה חוששין לקידושין שמא מעשרת השבטים הוא, (ומקשינן) והא כל דפריש מרובא פריש, (ומתראן בגמרא) בדוכתא דקביעי דאמר רבי אבא בר כהנא וינחם²⁶ בחלח ובחבור וגו'".

ופירש רש"י: "בדוכתא דקביעי – בני עשרת השבטים וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. והיכא קביעי כדכתיב וינחם בחלח ובחבור".

אבל התוס' כתבו: "דבדוכתייהו הוו רובא מעשרת השבטים, ולא כמו שפירש בקונטרס משום דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, דאי אזיל איהו לגבה כל דפריש מרובא פריש כדאמרינן בסוף פרק קמא דכתובות".

אשר, והיתה¹⁹ ארץ מצרים לשממה גו' לא תעבר בה רגל אדם", כגון בזמן נבוכדנצר, הנה גם אז צריך האיסור להיות בתקפו.

ג. והנה, בענין האיסור שיבוא מצרי בקהל כתב הלבוש²⁰: "במה דברים אמורים בדורות הראשונים כו', אבל האידנא אחר שעלה סנחריב כו', שכבר העביר סנחריב כו' והושיב אחרים תחתם, ואף על גב דבדואי מיעוטם נשארו במקומותם והוי ל' קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, מכל מקום אותו שמתגייר הרי הוא פורש מהם, וכל דפריש מרובא קפריש ומותרים מיד".

ולפי זה, שמיעוטם נשארו במקומותם גם לאחר בלבול האומות, מובן הטעם שהאיסור להתיישב במצרים בתקפו גם בזמן הזה – בגלל המצריים שנשארו במצרים, שאינם בטלים במיעוטם, כי כל זמן שאינם "פורשים" להתגייר, הרי דינם "קבוע – כמחצה על מחצה".

אבל צריך להבין²¹: מדוע פסק (הרמב"ם בסתמא^{21*}, וכן) השו"ע שגר מצרי בזמן הזה מותר (מיד) בבת ישראל מצד הטעם, "שפירש מן הרוב" – היינו שההיתר דכל דפריש וכו' קיים בכל אופן – הלא כיון שמיעוט המצריים נשארו, "במקומותם", ה" לו לפרש דבריו ולחלק בין חיתון באופן שהגר

(19) יחזקאל כט, ט"א.

(20) שו"ע אה"ע (ס"ד שם). וראה רמב"ן ביבמות שם.

(21) וכקושיית ערוך השולחן אה"ע שם ס"כ.

(21*) אף שאין דרכו להביא דינים חדשים כו' (יד מלאכי כללי הרמב"ם ס"ב).

(22) טו, א.

(23) ד"ה ופרכינן.

(24) ד"ה דילמא.

(25) טז, סע"ב.

(26) מלכים ב יח, יא.

זו אינו אלא בנדון דעשרת השבטים דוקא, מפני שהמצאם במקומות הללו אינו שייך לעצם ענין הקידושין.

משא"כ בענייננו, שיסוד האיסור לבוא בקהל הוא היותו מצרי – מאנשי ארץ מצרים²⁷ – יודו גם התוס' שכל זמן שהוא נמצא בגבול ארץ מצרים דינו כקבוע (בנוגע לאיסור מצרי).

וע"פ כל הנ"ל הדרא קושיא לדוכתה: כיון שנשארו מצריים בארץ מצרים (וההיתר לבוא בקהל אינו אלא מצד "כל דפריש כו"), הי' (להרמב"ם ו) לשו"ע לחלק בין גר שיצא מארץ מצרים (שדינו "כל דפריש כו") ובין גר שבתוך ארץ מצרים, שדינו כ"קבוע" ואסור עד "דור שלישי"?

ה. ויובן בהקדים תמי' גדולה יותר בענין זה (כמו שהקשה בערוך השולחן²⁸): בגמרא בנזיר²⁹ מבואר, דאשה "לא ניידא" (דכל כבודה בת מלך פנימה – בביתה), ולכן דין "קבוע" לה. ובהמשך הגמרא שם: "וכי תימא הכי נמי נייד אימור בשוקא אשכח וקדיש, התם הדרא לניחותא", והיינו, שאפילו כשהיא פורשת מביתה – "בשוקא אשכח" – כיון שסוף-סוף חוזרת למקום קביעותה ("הדרא לניחותא"), דין קבוע לה (גם כש"בשוקא אשכח").

אם כן, איך אפשר לומר בכלל בנדון דידן "כל דפריש כו" – הלא אפילו כשהמצרי פריש לישא ישראלית, עדיין

ומובן הטעם שלא פירש רש"י כדעת התוס' (אף שרש"י עצמו פירש בכתובות (כנ"ל) שאם "עקר הבועל מביתו" דינו "כל דפריש כו"), כי לפירוש התוס' קשה לשון הגמרא "בדוכתא דקביעי" – דהוה ליה ליה למימר "בדוכתא דרובא". ומן הלשון "בדוכתא דקביעי" מוכח דמיירי כאן מדין קבוע.

וההסברה בזה: מאחר שהכתוב אומר "וינחם בחלח וגו'" – נעשו המקומות הללו למקומם הקבוע של עשרת השבטים. ולכן אין קביעותם מוגבלת לבתיהם, אלא היא כוללת את כל שטח חלח גו', שכל זמן שהם נמצאים שם דינם כ"קבוע", ואפילו כשפורשים מביתם.

[ובזה מובן סיום דברי רש"י, והיכא קביעי כדכתיב וינחם בחלח ובחבור" – דלכאורה: מה הוסיף רש"י בזה על המפורש בגמרא תיכף לאחרי זה? אלא שבזה מבאר הטעם שדין כולם

– כולל גם אלו הפורשים מביתם, ובפרט שכן היא הרגילות,

וכמאמר רז"ל עושים בית חתנות לבניהם²⁶ –

הוא כ"קבוע" – "והיכא קביעי כדכתיב וינחם גו'"].

ולפי זה – בנדון דידן: מאחר שיסוד האיסור הוא היותו מצרי, נמצא לכאורה שקביעותו היא בכל ארץ מצרים; וכל זמן שלא יצא מגבול מצרים, אפילו כשפורש מביתו, דינו "קבוע" – כמחצה על מחצה.

וי"ל, שמה שהתוס' לא נקטו סברא

27) ובפרט ד(מעשה) המדינה ותושבי' – צירפם הכתוב לגנאי.

28) שם.

29) יב, א.

26*) מגילה ה, ב ובמפרשים (ולהעיר מהחילוק בפרש"י שם ובתענית יד, ב).

אם לא פירש מביתו – כי על ידי זה גופא שנתגייר, הרי הוא „פריש“.

משא"כ שאר המצריים (הנכרים) שנשארו במצרים, אע"פ שאינם אלא מייעוט, דין קבוע להם, ולכן מחמתם נשאר האיסור להתיישב במצרים בתקפו, „שלא נלמד ממעשיהם וכו“.

[ובפרט שי"ל שבמציות כזו אינו מסתבר כלל לומר שהמייעוט יתבטל ברוב (בין מצד המיעוט בין מצד הרוב) – שהרי: א) המיעוט הוא בכמות – במספר האנשים, ואילו האיסור – כאן הוא רק מצד האיכות – קלקול מעשיהם – ולכן, מצד ריבוי (ו)גודל האיכות (הרי זה ע"ד דבר חשוב וכו' אשר) אינו בטל³². ב) בעניננו אין הרוב (מאנשי שאר האומות שנמצאים במצרים) מתנגד למיעוט (ומבטלו), כי גם בני אומות אלו הם מקולקלים, ואין זאת אלא שהמצריים מקולקלים יותר³³ – ולכן אין בכח מציאות הרוב³⁴ לבטל את המיעוט של המצרים³⁵].

ז. ע"פ הנ"ל, שבארץ מצרים עדיין ישנם מבני עם מצרים שבעבר, יוצאת תוספת התעוררות בעבודת ה' בימינו אלה – ובהקדים:

אף שכל עניני התורה הם בכלל

32 ביצה ג, ב. טושו"ע יו"ד ר"ס קי.

33 ראה תו"כ אחרי (יה, ג) שמעשיהן של מצריים מקולקלים מכל עממין כו'.

34 T"v מ"ש בר"ן נדרים (גב, א) לענין ביטול מין במיני: כל דבר שהוא דומה לחבירו אינו מחלישו ומבטלו אלא מעמידו ומחזקו. וגם לדעת רבנן ד„ראוי לילך כו' אחר חילוקן באיסור והיתר“ – הרי כאן „הוא דומה לחברו“ בענין האיסור גופא – קלקול מעשיהם.

35 להעיר ג"כ מסנה' יז, סע"א מדין האי דקאמר איני יודע וברמב"ם ונ"כ שם.

דין „קבוע“ לו³⁰ אם חוזר למקום קביעותו?

וא"ו. והביאור בזה מובן מדיוק לשון הרמב"ם: „שכל הפורש מהם להתגייר חזקתו שפירש מן הרוב“ – לשם מה הוסיף הרמב"ם תיבת „להתגייר“? ויתירה מזו – הלא אפילו כשאינו פורש להתגייר, אלא מאיזה טעם שיהי', צריך הדין להיות כן.

אלא שבזה משמיענו הרמב"ם, שפירוש „פריש“ כאן אינו כפשוטו – פרישה ממקום, אלא שהגירות גופא מחשיבה אותו ל„פריש“³¹; לפי שגדר „פריש“ יכול להיות בשני אופנים: א) במקום גשמי – פורש ממקום זה ובא למקום אחר (ולא הדר לניחותא); ב) במצב, במקומו בדין התורה, במציאותו כפי שהיא בתורה – שהוא פורש ממצב אחד ועובר למצב אחר; כבנדון דידן, שפורש ממצבו ודינו הקודם (בתור אינו-יהודי, מצרי) ומעמיד עצמו, על ידי הגירות, במצב אחר.

ולכן אין שייך כאן „הדרא לניחותא“ – דכיון שתוכן „פרישתו“ הוא שמתגייר, הרי אין מקום כלל לאחרי זה ל„הדרא“.

ולכן פסקו הרמב"ם והשו"ע שבזמן הזה מותר גר מצרי בבת ישראל, בכל האופנים – גם בהיותו במצרים, ואפילו

30 ראה תוס' כתובות (טו, א ד"ה דילמא) דלמסקנת הגמרא („הדרא לניחותא“) אין חילוק בזה בין איש לאשה. ראה אורח מישור לנויר שם. 31 וכן פ"י במנ"ח בהשמטה למצוה תקסב (ומפרש כן גם לשון החינוך שם מצוה תקסא). ועד"ז יש לפרש לשון הלבוש (הנ"ל בפנים ס"ג): אותו שמתגייר ה"ה פורש מזהם.

נפרע מן האומות המצירים ומעיקים לישראל ומענישן וכו', הרי זה גופא מעוררם לחזק את הברית שלהם עם הקב"ה ע"י, "שמוע תשמעו בקולי וגו'".

ומזה מובן גם, שכאשר בני ישראל רואים שהקב"ה נפרע מארץ מצרים – שבה נמצאים אותם המצריים מן העבר – חוזר ומתקיים שוב בגשמיות לעיני בשר, "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים" (ע"ד שהי' בפעם הראשונה).

וממילא צריך הדבר לעורר בבני ישראל הרואים את, "אשר עשיתי למצרים" תוספת התעוררות, שיקויים בהם, "שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו'" – שיתחזקו בקיום התורה והמצוות, יתנהגו כ, "עם סגולה" ויהיו, "ממלכת כהנים וגוי קדוש",

ותהיה זו הכנה קרובה ל, "בקולו תשמעו" 38, המביא לידי, "היום" 39 – "היום" דביאת המשיח, כהבטחת משיח צדקנו, בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ בהעלותך תשכ"ז)

"התורה היא נצחית" 36 – לכל הזמנים ולכל המקומות – מכל מקום ישנו חילוק בין העינים שאי אפשר לקיימם כפשוטם (ואשר הנצחיות שבהם היא ברוחניות העינים). ובין העינים שגם בזמן הזה מתקיימים בגשמיות – שכן הדבר מורה שבעינים אלו ה, "נצחיות" היא ביתר תוקף, שהרי היא באה לידי ביטוי גם בעולם הזה הגשמי לעיני כל העמים.

וכן בעינינו: כתיב 37, "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים גו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים גו' ממלכת כהנים וגוי קדוש". ומזה מובן, שרישא דקרא, "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים גו'" הוא הכנה לעינים האמורים בפסוקים שלאחרי זה – "ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו גו' ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה גו'"; כאשר בני ישראל רואים בעיני בשר את הנסים שהקב"ה עושה לפניהם בשעה שהוא

38) תהלים צה, ז.

39) תהלים שם. סנהדרין צח, סע"א.

36) תניא רפי"ז.

37) יתרו יט, ד"ו.

